Tarih İncelemeleri Dergisi
XLI-1, 2026, 211-228
DOI: 10.18513/egetid.1821763

ANTİK ROMA DEVLETİ'NİN TAHIL TİCARETİ VE TEDARİK SİSTEMİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Ümran Ozan KARAHAN*

Öz

Antik Roma Devleti'nin tahıl ticareti, ekonomik ve sosyal yapısında hayati bir rol oynamıştır. Roma'nın hızla büyüyen nüfusu -özellikle başkent Roma- düzenli ve büyük ölçekli tahıl arzını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle Roma yöneticileri, tahıl üretimi ve dağıtımını organize etmek ve krizleri önlemek amacıyla geniş çaplı bir sistem kurmak zorunda kalmıştır. Roma için önemli tahıl üretim merkezleri Sicilya, Mısır ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar idi. Bu bölgeler, iklim ve toprak koşulları sayesinde yüksek verim sağlamaktaydı. Roma devleti, özellikle MÖ 2. yüzyıldan itibaren tahıl ticaretine doğrudan müdahil olmuştur. Antik Roma Devleti halkın temel gıda ihtiyacı olan tahıla daha kolay ulaşabilmek için *annona* adı verilen bir sistem kurmuştur. Bu sayede devlet, tahılı belirli fiyatlarla satın alır, depolar ve ihtiyaç durumunda halka dağıtırdı. İmparator Augustus Dönemi'nden (MÖ 27- MS 14) itibaren bu sistem daha kurumsal hale getirilmiştir. Sosyal huzurun korunması amacıyla Roma'da yaşayan yoksul vatandaşlara ücretsiz ya da çok düşük maliyetli tahıl dağıtımı (*cura annonae*) yapılırdı. Tahıl özellikle deniz yoluyla Roma'ya taşınırdı. Bu taşıma işi, özel girişimciler tarafından yürütülürken devlet bazen filolar oluşturmuştur. Tahıl ticareti, gemicilikten depoculuğa, tarım işçiliğinden devlet görevlilerine kadar birçok sektörü doğrudan etkilemiştir. Roma'nın uzak eyaletlerle olan ekonomik bağlarını da güçlendirmiştir. Bu çalışmada, antik ve modern kaynaklar ışığında, Antik Roma'daki tahıl ticareti ve lojistik sistemlerinin siyasi, sosyal ve ekonomik yaşama etkileri kapsamlı bir biçimde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Roma, Ticaret, Lojistik, Tahıl, Mısır.*

Abstract

An Evaluation of The Grain Trade and Supply System of The Ancient Roman State

The grain trade of the Roman State played a vital role in its economic and social structure. The rapidly growing population of Rome—particularly that of the capital city—necessitated a regular and large-scale supply of grain. For this reason, Roman authorities were compelled to establish an extensive system to organize grain production and distribution and to prevent potential crises. Key centers of grain production for Rome included Sicily, Egypt, and the steppes north of the Black Sea. These regions provided high yields due to their favorable climatic and soil conditions. From

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Uşak.
E-posta: ozan.karahan@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8179-9031.
(Makale Gönderim Tarihi: 11.11.2025 -Makale Kabul Tarihi: 22.04.2026).

the 2nd century BCE onward, the Roman state became directly involved in the grain trade. In order to facilitate access to grain, the primary staple food of the population, the Romans established a system known as the *annona*. Through this system, the state purchased grain at set prices, stored it, and distributed it to the populace when necessary. Beginning with the reign of Emperor Augustus (27 BCE–14 CE), this system became more institutionalized. To maintain social stability, grain was distributed either free of charge or at very low cost to the urban poor in Rome under the (*cura annonae*). Grain was transported primarily by sea, with private entrepreneurs playing a central role in this process, although the state occasionally organized its own fleets. The grain trade directly affected numerous sectors, including shipping, storage, agricultural labor, and state administration, while also strengthening Rome's economic ties with its distant provinces. This study aims to examine, in light of both ancient and modern sources, the impact of grain trade and logistical systems in ancient Rome on political, social, and economic life in a comprehensive manner.
Key Words: *Rome, Trade, Logistics, Grain, Egypt.*

Giriş

Günümüzde yaygın olarak bilinen birçok tahıl ürünü, antik dünyada ya hiç bilinmiyor ya da oldukça sınırlı ölçekte üretiliyordu. Antik Akdeniz dünyasında en yaygın şekilde tüketilen tahılların başında buğday ve arpa gelmekteydi. Özellikle ekmek yapımında kullanılan buğday, beslenme açısından hayati bir öneme sahipti. Akdeniz toplumları için buğday, halkın büyük çoğunluğu açısından en önemli ve en ucuz kalori kaynağı olarak öne çıkmaktaydı. Ancak buğday yetiştiriciliği, her dönem iklim koşullarına son derece duyarlı ve değişken bir üretim alanı olmuştur. Kuru tarım teknikleriyle yetiştirilen buğday türlerinin verimli bir hasat verebilmesi için yıllık ortalama dört yüz–beş yüz mm yağış gerekmekteydi.[1] Bu durum, buğday tarımını kırılgan kılmakta ve tahıl krizlerinin yaşanmasına zemin hazırlamaktaydı.

Principatus Dönemi'nde (MÖ 27 – MS 284), Akdeniz coğrafyasında nüfusu yüz bini aşan on- on beş büyük kent bulunmaktaydı. Bu kentlerin arasında en büyüğü, yaklaşık bir milyonluk nüfusuyla Roma idi. Bu denli kalabalık bir nüfusun beslenmesi, yalnızca yerel tarımsal üretime dayanarak sürdürülemezdi. Bu nedenle, Roma'nın gıda ihtiyacının önemli bir bölümü ithalat yoluyla karşılanıyordu. Kentin halkı için temel gıda maddeleri arasında buğday, zeytinyağı, kuru baklagiller, şarap ve diğer bazı ürünler hayati öneme sahipti. Özellikle buğday, beslenmenin merkezinde yer alıyor, nüfusun büyük kısmı için en temel kalori kaynağını oluşturuyordu. Yapılan hesaplamalara göre, bir Roma sakini yılda ortalama üç yüz kilogram buğday tüketmekteydi. Bu oran, tüm kent nüfusu için yıllık yaklaşık üç yüz milyon kilogramlık (üç yüz bin ton) bir toplam buğday tüketimine karşılık gelmektedir.[2] Bu kadar büyük miktarda tahılın İtalya topraklarında üretilmesi mümkün olmadığından, Roma, Akdeniz'in farklı bölgelerinden büyük ölçekli tahıl ithalatına bağımlı hâle gelmişti. Principatus Dönemi'nde Roma ve Akdeniz dünyasının başlıca tahıl tedarik merkezleri arasında Sicilya, Mısır, Kyrene (bugünkü Libya) ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar öne çıkmaktaydı.[3] Roma Dönemi'nde tahıl üretimi bakımından önemli bir potansiyele sahip olduğu bilinen Orta Anadolu'dan

[1] Rickman 1980, s. 261–262.
[2] Temin 2013, s. 101.
[3] Casson 1954, s. 164; Kessler ve Temin 2007, s. 315; Manning 2024, s. 411.

devletin diğer bölgelerine -özellikle de büyük tüketim merkezlerine- düzenli tahıl sevkiyatı yapılıp yapılmadığı hususu, mevcut veriler ışığında kesin olarak ortaya konulamamaktadır. Her ne kadar Anadolu'nun tarımsal üretim kapasitesi yüksek olup yerel ölçekte tahıl depolama ve tüketim altyapısına sahip olduğu arkeolojik bulgularla anlaşılmaktaysa da, bu üretimin devlet ölçeğinde organize bir ihracat sistemine dâhil olup olmadığı konusunda doğrudan ve yeterli kanıt bulunmamaktadır.[4] Bu çalışmanın amaçlarından birisi de Antik Roma'nın Akdeniz'de tahıl ticareti gerçekleştiren diğer devletlere uyguladığı siyasi ve ekonomik manevralar irdelenecektir.

1. Antik Roma'da Tahıl Ticareti ve Lojistik Sistemleri

Antik Roma'da devletin öncelikli olarak ilgilendiği iki temel konu vardı: başkent halkının beslenmesi ve orduların erzak ihtiyacının karşılanması. Bu iki stratejik ihtiyaç, özellikle tahıl arzında düzenli ve büyük ölçekli bir lojistik sistemin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Roma'nın devasa tahıl talebini karşılayabilmek için tahılın tedarik edildiği bölgeye göre farklı ebatlarda gemiler kullanılmıştır. Bu gemilerin ortalama taşıma kapasiteleri yetmiş tondan başlayarak yaklaşık bin iki yüz-bin üç yüz tona kadar ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu hesapla, Roma'nın yıllık tahıl ihtiyacını karşılayabilmek için Akdeniz boyunca binlerce geminin düzenli olarak sefer yapması gerekiyordu. Ancak büyük kapasiteli gemilerin doğrudan Roma'ya ulaşması mümkün değildi. Çünkü Tiber Nehri üzerinde yer alan Ostia ve Portus limanları, derinlik ve altyapı açısından büyük gemileri kabul edebilecek nitelikte değildi. Bu nedenle, İmparator Claudius Dönemi'ne (MS 41-54) kadar, büyük yük gemileri çoğunlukla Puteoli Limanı'na (günümüz Pozzuoli) yanaşmak zorundaydı. Puteoli'ye ulaşan tahıl, oradan nehir mavnaları aracılığıyla Ostia'ya ve oradan da Tiber Nehri boyunca Roma'ya taşınıyor, büyük depolarda (*horrea*) muhafaza ediliyordu.[5] Bu süreç, deniz taşımacılığı, nehir taşımacılığı ve karasal lojistiği kapsayan oldukça karmaşık ve dikkatle planlanması gereken bir trafik sisteminin varlığını zorunlu kılmıştır.

Antik Roma'da tahıl ticareti, ağırlıklı olarak üç ana sosyal grup tarafından yürütülmekteydi. Bu yapının en üst basamağında senatörler yer alıyordu. Roma'nın en büyük toprak sahipleri olan bu aristokrat sınıf, aynı zamanda büyük miktarda sermayeyi ellerinde bulunduruyordu. Yasal olarak doğrudan ticaretle uğraşmaları kısıtlı olsa da, senatörler çoğu zaman önemli ekonomik faaliyetlerin gizli ortakları olarak rol alıyorlardı. Ticaretin daha görünür yüzünde ise çoğunlukla *equites* (atlılar) sınıfına mensup bireyler ve zengin azatlı köleler bulunmaktaydı. *Equites* sınıfı, imparatorluk döneminde ekonomik ve siyasi gücü giderek artan, genellikle ticaret ve vergi çiftlikleri gibi sektörlerde etkin rol oynayan bir toplumsal zümreydi. Sayıca senatörlerden fazla olan *equites* üyeleri, zaman zaman senatörlerden daha zengin hale gelebiliyorlardı. Yasal ve kültürel kısıtlamalardan görece daha az etkilenmeleri, onları iş dünyasında daha esnek ve etkili kılmaktaydı. Azatlı köleler ise sosyal hareketliliğin dikkat çekici örneklerinden birini sunuyordu. Özellikle eğitimli olanlar, özgürlüklerini kazandıktan sonra villa, malikâne ve çiftlik gibi değerli mülklerin sahibi olabiliyorlardı. Ticarette başarılı olan ya da stratejik

[4] Antik Anadolu'da tahıl üretimi ve depolama için bkz. Kurt ve Bulut 2018, s. 77-112.
[5] Rickman 1980, s. 262; Kessler ve Temin 2007, s. 315.

evlilikler yoluyla yükselen bazı azatlılar, hatta siyasetle ilgilenmeleri hâlinde senatörlük makamına kadar yükselebiliyorlardı. Genel olarak, hem senatörler hem de *equites* sınıfı, yüksek statüleri ve eğitim seviyeleri sayesinde Roma iş dünyasında merkezi aktörler hâline gelmişlerdi. Bu elit gruplar, özellikle tahıl ticareti gibi stratejik sektörlerde hem doğrudan hem dolaylı olarak etkin roller üstlenmişlerdir.[6]

Senatörlerin ticari faaliyetlerde kısıtlı olmaları, özellikle *equites* sınıfına mensup bireylerin iş dünyasında daha ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Aynı şekilde, zenginleşmiş azatlı köleler de ticarette önemli roller üstlenmiş ve tahıl tedarik zincirinde etkili aktörler hâline gelmişlerdir. Bu iki grup, tahıl ticaretiyle doğrudan ilgilenen tüccarlarla, çoğu zaman senatörler üzerinden organizasyonel iş birlikleri kurmuşlardır. Tahıl ticaretini yürüten küçük ve orta ölçekli ticaret şirketleri, genellikle büyük sermaye gerektiren bu alanda senatörlerin mali kaynaklarına ihtiyaç duymaktaydılar. Bu şirketlerin başında yer alan tüccarlar, şirketin operasyonlarını yürütmesi için *magistri* adı verilen yöneticileri görevlendirmiştir. Söz konusu şirket yapısı, üst düzey yöneticiler ile alt düzey çalışanlardan oluşan çok katmanlı bir organizasyon modeline sahipti. Ancak bu şirketlerdeki üyelerin çoğunluğunu, fiilî çalışanlardan çok işverenler ve yatırımcılar oluşturmaktaydı. Tüccarlar ile farklı bölgelerdeki – özellikle Afrika'daki – acenteleri arasında coğrafi uzaklık nedeniyle iletişim oldukça sınırlıydı. Bu durum, özellikle satın alma ve lojistik koordinasyonunu karmaşık hâle getiriyor; tahıl fiyatlarındaki ani dalgalanmaların ya da gemi kayıplarının zamanında öğrenilmesini engelliyordu. Örneğin, Roma'daki bir tüccar, Afrika kıyılarında fiyatların ne zaman yükselip düşeceğini ya da gemisinin fırtınada batıp batmadığını hemen öğrenememekteydi. Bu belirsizlikler, tüccarların faaliyetlerini sürdürebilmek için güvenilir ve deneyimli acentelerle çalışmasını zorunlu kılmıştır.[7] Güven esasına dayalı bu sistem, Akdeniz'in dört bir yanına yayılmış tahıl ticaretinin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından kritik bir öneme sahipti.

Roma'ya tahıl sağlama süreci, sadece lojistik değil, aynı zamanda karmaşık bir sosyal ve ekonomik organizasyonu da içermekteydi. Bu sistemin başlıca aktörleri olan senatörler, *equites* sınıfı ve zengin azatlı köleler, tahıl ticaretinin finansmanını, organizasyonunu ve idaresini Roma'da kalarak yürütüyor; gereken sermaye, bağlantılar ve planlama faaliyetlerini merkezden koordine ediyorlardı. Söz konusu kişiler, doğrudan yurtdışında ticaret yapmak yerine, çoğunlukla tahıl alımı, satımı ve taşınması süreçlerini denetleyecek güvenilir aracılar görevlendiriyorlardı. Bu aracılar, tahılın temin edildiği bölgelerde faaliyet göstererek alım ve sevkiyatı organize ediyorlardı. Özellikle atlı sınıfı, bazen doğrudan ticarete giriyor, başka atlıları ya da azatlı köleleri aracı olarak kiralayarak dış faaliyetleri üstleniyordu. Benzer biçimde, azatlı köleler de kendi sosyal çevrelerinden diğer azatlıları aracı olarak kullanabiliyordu. Bu durum, hem sınıf içi hem sınıflar arası esnek ve çok katmanlı bir iş ağı oluşturuyordu. Tüccarlar zaman zaman bağımsız olarak hareket etseler de, genellikle şirketler hâlinde örgütlenmişlerdir. Bu şirketlerin büyük bölümü, devletten belirli hizmetlerin ve gelirlerin toplanması için hak kiralayan ve bu hakları işleten iltizamcı şirketler *publicani* yapısına benzer biçimde organize olmuşlardı. Bu şirketler, hem riskleri paylaşmak hem de uzak bölgelerde daha etkin çalışmak

[6] Hopkins 1983, s. 8–14; Garnsey ve Saller 1987, s. 35–40; Temin 2013, s. 102.
[7] Kessler ve Temin 2007, s. 317–319.

amacıyla iş birliği içinde faaliyet gösteriyordu.[8]

Antik Dönem'de tahıl ticareti, modern çağın iletişim ve ulaşım imkânlarından yoksun bir dünyada, hem devlet hem de özel tüccarlar tarafından organize edilmekteydi. Bu dönemde tüccarlar, gemilerinin yolda batıp batmadığını, üretim bölgelerindeki hasat durumunu ya da tahıl arzının artıp artmadığını öğrenebilmek için haftalarca, hatta aylarca beklemek zorunda kalıyorlardı. Dolayısıyla, Mısır'da veya Roma'da tahıl fiyatlarının ne zaman artacağı ya da düşeceği önceden tahmin edilemiyor, piyasaya dair bilgiye zamanında erişim sağlanamıyordu. Ayrıca, Akdeniz korsanları bu ticaretin önünde ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Bu durum, MÖ 67 yılında Roma hükümetinin Akdeniz'i korsanlardan arındırmasına kadar tüccarlar için önemli bir risk unsuru olarak varlığını sürdürdü. Korsan tehdidi, Roma'da iç politikayı da doğrudan etkilemiştir. Tahıl arzının kesintiye uğraması halk ayaklanmalarına zemin hazırlarken, devletin bu soruna çözüm üretme baskısını artırmıştır. Bu bağlamda en önemli dönüm noktalarından biri, *Lex Gabinia* ile Gnaeus Pompeius Magnus'a olağanüstü yetkiler verilmesidir. Pompeius, kısa sürede korsanları büyük ölçüde bastırarak deniz güvenliğini yeniden sağlamıştır. Bu süreçteki belirsizlikler ve tehlikeler, tüccarların çalışma biçimini de etkilemiştir. Ticaret faaliyetlerini yürüten tüccarlar, iş yaptıkları acentelerle büyük ölçüde güvene dayalı ilişkiler kurmak zorundaydılar. Bilgi akışının sınırlı olduğu bu dönemde, güvenilirliği test edilmemiş veya hile yapma eğiliminde olan kişilerle çalışmak büyük kayıplara yol açabileceğinden, tüccarlar genellikle daha önce birlikte çalıştıkları, sadakat ve uzmanlıklarıyla tanınan acenteleri tercih etmişlerdir.[9]

---

[8] Sirks 1991, s. 99; Temin 2013, s. 103–104.

[9] De Souza 1999, s. 166-169; Finley 2006, s. 188; Temin 2013, s. 97–99. İmparator Commodus (MS 180–192) döneminde yaşanan buğday kıtlığı Roma'nın hassas tahıl arz sisteminin siyasal araç hâline gelmesiyle doğrudan bağlantılı bir örnektir. Başkent Roma'nın büyük ölçüde dışa bağımlı olan tahıl tedarikinde yaşanan aksaklıklar, kısa sürede toplumsal huzursuzluk ve siyasal bir kriz üretmiştir. Tahıl arzının yönetiminden sorumlu bürokrasi içinde ciddi bir güç mücadelesi yaşanmıştır. Praefectus annonae görevini yürüten Papirius Dionysius'un, güçlü Praetorian Prefect Tigidius Perennis'i itibarsızlaştırmak amacıyla tahıl arzını kasıtlı olarak kısıtlamış ve bunun sonucunda piyasada kıtlık algısı artırmış ve halkın tepkisini tetiklemiştir. Roma'da halk hareketleri ve kitlesel hoşnutsuzluk ortaya çıkmıştır. Tahıl fiyatlarının yükselmesi ve dağıtımın aksaması, özellikle ücretsiz ya da düşük fiyatlı tahıla bağımlı kent nüfusu arasında protestolara ve şiddet eğilimli tepkilere yol açmıştır. Roma plebs'inin bu tür durumlarda hızla siyasal bir aktöre dönüşebilmesi, krizin etkisini büyütmüştür. Bu kıtlık krizi doğrudan bir siyasal tasfiyeye neden olmuştur. Halkın öfkesinin hedefi hâline gelen Perennis, imparator tarafından görevden alınmış ve idam edilmiştir (yaklaşık MS 185). Böylece tahıl arzına ilişkin bir kriz, imparatorluk yönetiminde üst düzey bir güç değişimini tetiklemiştir. Bu gelişmeler İmparator Commodus Dönemi'nde yönetim mekanizmasının kırılganlığını gözler önüne sermiştir. Tahıl arzının sürekliliği yalnızca ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda imparatorluk istikrarının temel unsurlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda annona sistemi, yalnızca bir iktisadi düzenleme değil, aynı zamanda siyasi manipülasyona açık stratejik bir araç olarak işlev görmüştür. Bu olaylar, Roma İmparatorluğu'nda gıda arzı ile siyasal iktidar arasındaki güçlü bağı açıkça ortaya koyan çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Bkz. Herodian I. XII; Cassius Dio LXXIII. 13.

Dönemin iletişim teknolojileri göz önüne alındığında, hiçbir tüccarın tahıl ticaretiyle ilgili tüm bilgilere anında ve eksiksiz biçimde erişebilmesi mümkün değildi. Ancak tüccarlar, toplu ve kamusal bir bilgi kaynağı olan *Annona* Valisi (*praefectus annonae*) aracılığıyla genel piyasa bilgilerine ulaşabiliyorlardı. Bunun yanı sıra, diğer tüccarlarla kurdukları özel bağlantılar sayesinde daha özgün ve güncel bilgilere erişmeleri de mümkündü. Bu tür özel bilgi alışverişi, ticaret sırasında karşılaşılabilecek riskleri önemli ölçüde azaltıyordu. Doğru bilgiye ulaşmak için tüccarlar arasında sıkı bir iş birliği geliştiriliyordu. Günlük yüz yüze görüşmeler, özellikle liman çevresinde yoğunlaşan küçük ofislerde gerçekleştiriliyor ve bu ofisler, tüccarlar arasında canlı bir bilgi dolaşımının merkezleri hâline geliyordu. Bu ortamda tüccarların birbirlerini yakından tanımaları, hem güveni artırıyor hem de bilgi akışını hızlandırıyordu. Romalı tahıl tüccarları, ticarette karşılaştıkları belirsizlik ve risk kaynaklı maliyetleri azaltmak için hem resmî hem de gayri resmî kurumlara başvurmuşlardır. Ticari bilgiye erişimin artması, tahıl fiyatlarındaki oynaklığa karşı daha bilinçli kararlar alınmasını sağlamış ve böylece işletme maliyetlerinin azalmasına katkı sunmuştur.[10]

Antik Roma'da, tahıl ticareti gibi büyük ölçekli ekonomik faaliyetlerin güvenli şekilde yürütülebilmesi, gelişmiş bir yasal çerçeveyle mümkün oluyordu. Hile yapmaya meyilli acentelere karşı hem para cezaları hem de diğer hukuki yaptırımlar uygulanabiliyordu. Roma hukukunda sözleşmeler bağlayıcı nitelikteydi; tüccarlarla acenteleri arasında yapılan özel sözleşmeler yasal güvence altındaydı. Bu tür ticari sözleşmelerle ilgili uyuşmazlıklar, genellikle özel yargıçlar tarafından çözüme kavuşturuluyordu. Ticari ortaklıklar içinde tarafların birbirine dava açabildiği ve açtığı vakalar mevcuttu. Örneğin, MS 4 yılında bir tüccarın sözleşme yaptığı bir acente, anlaşma hükümlerini ihlal etmiş, tüccarın mallarını çalmış ve taşıma sırasında kullanılan eşeklerden birini öldürmüştür. Bu durum üzerine tüccar, yasal haklarını kullanarak tazminat talebinde bulunmuş ve acente cezalandırılmıştır. Devletin tahıl ihtiyacını karşılamakla görevli olan *Annona* dairesi de benzer şekilde kendi acenteleriyle sözleşmeler yapıyor ve yolsuzluğa karışan acenteleri cezalandırabiliyordu. *Annona* Valisi, devlet adına tahıl tedarik sözleşmeleri yapma yetkisine sahipti. Valinin Ostia'daki Ofisi, özel tüccarların ofisleriyle çevriliydi ve daha çok bir bilgi merkezi işlevi görüyordu. Bu merkez aracılığıyla vali, resmi görüşmelerin yanı sıra gayri resmî sohbetlerle de tüccarlardan piyasa hakkında bilgi toplayabiliyordu. Bu bilgiler, tahıl arzında yaşanabilecek kıtlıklar ya da fazlalıklar, fiyat dalgalanmaları gibi ekonomik göstergelerin önceden tahmin edilmesini sağlıyordu. Şirketler ise gönderilen mektupların asıllarını ya da kopyalarını saklayarak fiyat hareketlerini ve sözleşme koşullarını zaman içinde karşılaştırabiliyor, bu sayede stratejik ticaret kararları alabiliyorlardı. Bazı ticaret şirketlerinin birden fazla kentte ofisleri bulunmaktaydı, bu da bilgiye erişimlerini kolaylaştırıyor ve piyasaya dair daha geniş bir bakış açısı kazandırıyordu. Tahıl tüccarları ayrıca ticaret faaliyetleri için finansman da sağlayabiliyordu. Hem tüccarlar hem de nakliyeciler, faizle kredi kullanıyorlardı. İlginç bir şekilde, nakliye esnasında geminin batması durumunda kredinin geri ödenmesini zorunlu kılmayan bir sistem de uygulanıyordu. Bu, sigorta benzeri bir uygulamaydı. Nitekim MÖ 4. yüzyılda Atinalı

[10] Meiggs 1973, s. 284–285; Temin 2013, s. 112–113.

tüccarların, gemi kazaları hâlinde geri ödenmeyecek krediler kullandığı bilinmektedir.[11]

Roma, tahıl tedarikinde bir krizle karşılaştığında bu sorunu, özel tahıl tüccarlarıyla sözleşmeler yaparak çözmeye çalışmıştır. Tahılın Roma'ya ulaştıktan sonra pazara nasıl sunulduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, bu süreçte bazı kamu görevlilerinin önemli roller oynadığı anlaşılmaktadır. Kentin genel bakımından sorumlu olan ve özellikle yiyecek tedarikiyle ilgilenen devlet yetkilileri olan *aedilis*ler, bu konuda kilit rol oynamıştır. *Aedilis*ler, pazardaki usulsüzlükleri tespit ettiklerinde sert önlemler alabiliyorlardı. Özellikle tahılı depolayarak kıtlık algısı yaratıp fiyatları yapay olarak yükseltenlere ağır para cezaları uygulanıyordu. Ancak, devletin tahıl yönetimini daha sistemli bir hale getirmesi zaman almıştır. Nitekim MÖ 123 yılında Gaius Gracchus'un çıkardığı kanunlara kadar, Roma'da tahıl için düzenli ve organize edilmiş bir devlet deposu bulunmamaktaydı.[12]

Roma'da tahıl fiyatlarının kontrol altında tutulmasına yönelik zaman zaman devlet müdahaleleri yapıldığı anlaşılmaktadır. Suetonius'a göre, İmparator Tiberius (MS 14-37), senatoya, piyasadaki tahıl fiyatlarının yıllık olarak belirlenmesini önermiştir. Ancak bu önerinin dışında, tahıl fiyatlarının düzenli biçimde devlet eliyle belirlendiğine dair doğrudan bir kanıt bulunmamaktadır.[13] Fiyatların aşırı yükseldiği dönemlerde ise, devletin müdahale ederek piyasaya tahıl sürdüğü ve böylece fiyatları düşürmeye çalıştığı görülmektedir. Bu müdahaleler yalnızca fiyat istikrarını sağlamakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda halkın memnuniyetini gözeten sosyal politikalarla da desteklenmiştir. Özellikle tahılın ücretsiz ya da düşük fiyatla dağıtılması, zamanla yoksul kesimler için bir sosyal yardım mekanizmasına dönüşmüştür.[14] Augustus halkın buğday dağıtımı nedeniyle işini gücünü bırakmasın diye yılda üç kez dört aylık karne vermeyi kararlaştırmıştır.[15]

Nasıl ki devlet tahıl tedarikinde çeşitli risklerle karşı karşıya kalıyorsa, aynı şekilde özel tüccarlar da ciddi riskler üstlenmek zorundaydı. Bu risklerin başında nakliye gelmekteydi. Özellikle deniz yoluyla gerçekleştirilen taşımacılık, gemi kazaları ve doğa koşulları nedeniyle oldukça tehlikeliydi. Yola çıkan bir geminin güvenli bir şekilde geri dönüp dönemeyeceği her zaman belirsizlik taşıyordu. İtalya'dan Mısır'a giden gemiler için en büyük sorun, dönüş yolculuğunda ortaya çıkmaktaydı. Dönüşte rüzgârların genellikle ters yönde esmesi, seyahati hem zaman açısından uzatıyor hem de güvenlik riskini artırıyordu. Bu durum tahıl ticaretinin maliyetlerini ve belirsizliğini daha da yükseltiyordu.[16]

---

[11] Wolfe 1952, s. 80-83; Badian 1972, s. 67-68; Cohen 1992, s. 65-66; Kessler ve Temin 2007, s. 323-329; Temin 2013, s. 104-106.

[12] Rickman 1980, s. 269.

[13] Suetonius 34.

[14] Rickman 1980, s. 150–154; Garnsey 1988, s. 195–222; Finley 2006, s. 204; Temin 2013, s. 101.

[15] Suetonius 40; Roma'da halka bedava ya da düşük fiyatlı tahıl dağıtımı, esasen bireysel hayırseverlikten (*Eugergesia*) ziyade devletin kurumsallaşmış bir politikası haline gelmiştir. Özellikle Gaius Gracchus döneminde (MÖ 2. yüzyılın sonları) çıkarılan yasalarla birlikte tahılın belli bir fiyat üzerinden halka dağıtılması uygulaması başlatılmış, daha sonra bu sistem gelişerek imparatorluk döneminde ücretsiz tahıl dağıtımına dönüşmüştür. Bkz. Garnsey 1988, s. 80-86.

[16] Hopkins 1980, s. 101–103; Erdkamp 2005, s. 325; Temin 2013, s. 101–102.

Roma'ya ithal edilen tahıl, üç aşamalı bir lojistik süreçten geçerek şehre ulaşıyordu. İlk olarak, tahıl Roma'ya bağlı eyaletlerin iç limanlarında toplanıyor, ardından büyük gemilerle Akdeniz üzerinden taşınıyor ve nihayet limandan Roma'ya nehir yoluyla aktarılıyordu. Tahılın Sardinya veya Sicilya gibi adalardan nasıl toplandığı ve limanlara nasıl ulaştırıldığına dair bilgiler sınırlı olmakla birlikte, özellikle Mısır'dan yapılan tahıl sevkiyatı hakkında daha detaylı bilgilere sahibiz.[17]

Taşıma işlemlerinde sadece deniz yolu değil, kara ulaşımı da önemli rol oynuyordu. Katırlar, eşekler ve Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerinde kullanılan *cursus clabularius* adlı yük arabaları bu sürecin önemli parçalarıydı. Bu dört tekerlekli arabalar devlet tarafından sağlanıyor, gerektiğinde onarılıyor ve iki çift öküz tarafından çekiliyordu. Standart bir yük arabası elli ile yetmiş beş *modii* arasında (yaklaşık üç yüz elli-beş yüz yirmi beş kg) Afrika buğdayı taşıyabiliyordu. Ortalama hızları saatte yaklaşık iki mil (3,2 km) idi. Bu sistemin sorunsuz işlemesi için binlerce yük arabasına ihtiyaç duyulduğu tahmin edilmektedir. Deniz taşımacılığı da kendi içinde önemli riskler barındırıyordu. Rüzgârlara bağımlı olan bu gemiler, doğrudan rota izleyemediği için farklı güzergâhlar kullanmak zorunda kalıyorlardı. Örneğin, Mısır'dan gelen tahıl gemileri bazen Kuzey Afrika kıyılarını izleyerek Kyrene'ye, bazen de Kıbrıs üzerinden Anadolu'nun güney kıyılarına, oradan da Rodos ve Knidos'tan geçerek Girit'in güneyine ulaşıyorlardı. Son aşamada Malta, Messina ve Puteoli üzerinden Roma'ya varıyorlardı. Bu güzergâh yaklaşık bin yedi yüz mil (yaklaşık iki bin yedi yüz km) uzunluğundaydı ve hava şartlarına bağlı olarak en az iki ay sürebiliyordu. MS 62 yılında Aziz Paul'un Roma'ya giden bir Mısır tahıl gemisindeki yolculuğu ve bu yolculuğun Malta açıklarında bir fırtınada son bulması, bu taşımacılığın ne kadar tehlikeli olabileceğini göstermektedir.[18] Gemilerin hareketleri rastgele değil, belirli bir düzen çerçevesinde organize ediliyordu. *Codex Theodosianus*'ta yer alan bir ferman, İskenderiye'den yola çıkan gemilerin bir filo hâlinde ve yılda en az bir kez organize şekilde hareket ettiğini göstermektedir.[19] Ayrıca Seneca'nın mektuplarından da İskenderiye'den hareket eden gemilerin genellikle Haziran ayını beklediği anlaşılmaktadır.[20] MS 2. yüzyıla ait bir papirüs ise, Irenaeus adındaki bir adamın Haziran ayında yola çıktığını ve gemisini on iki Temmuz'a kadar boşaltamadığını belirtmektedir.[21]

İskenderiye'den Roma'ya denizcilik mevsiminin sürdüğü yedi ay boyunca tahıl taşınıyordu. Tahıl taşıyan büyük yük gemileri, Akdeniz'in en büyük ticaret gemileri arasında yer alıyordu. Ancak ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, rüzgâra karşı yol almak büyük bir zorluk teşkil ediyordu. Güzergâh boyunca yaşanan gecikmeler ve hava koşulları, Roma'nın tahıl tedarikinde zaman zaman krizlere yol açıyordu. İtalya kıyılarına ulaşan tahıl gemileri için açık denizlerdeki zorluklar sona erse de, tahılın Roma'ya ulaşması her zaman kolay ve kesintisiz olmamıştır. Çünkü Roma, deniz kıyısında bir kent değildi ve Cumhuriyet Dönemi'nde Ostia'da güvenli ve elverişli bir liman da

[17] Strabon 6.7.
[18] Resullerin İşleri 27.
[19] Codex Theodosianus XIII.9.
[20] Seneca, Ahlak Mektupları 77.
[21] Select Papyri 1.113.

bulunmuyordu. Bu nedenle büyük tahıl gemileri genellikle Campania bölgesindeki Puteoli Limanı'na yöneliyordu, buradan hamallar aracılığıyla daha küçük nehir teknelerine aktarılıyor, oradan da daha küçük teknelerle Tiber Nehri ağzına kadar tahıl taşınıyordu. Bu teknelerin kapasiteleri de altmış-yetmiş ton ile yüz elli ton arasında değişiyordu. Bu teknelerin sayısının dört bini aştığı tahmin edilmektedir. Tahılın üretim alanlarından limanlara taşınması, limanlarda gemilere yüklenip boşaltılması, Puteoli, Ostia ve Roma'daki depolara yerleştirilmesi, ardından değirmenlere, fırıncılara ve son olarak satıcılara ulaştırılması süreçlerinde görev alan insan sayısını kesin olarak belirlemek ise neredeyse imkânsızdır. Bu lojistik sorunlar, İmparator Claudius Dönemi'nde Ostia'da daha uygun bir liman inşa edilmesi ihtiyacını gündeme getirdi. Ancak bu yeni liman da tüm problemleri ortadan kaldıramamıştır. Nitekim MS 62 yılında Roma'ya tahıl taşıyan yaklaşık iki yüz gemi, Ostia Limanı'nda çıkan şiddetli bir fırtına sırasında batmıştır. Bu olay, limanın yetersizliklerini açıkça ortaya koymuştur. Sonraki dönemde, İmparator Traianus ((MS 98-117) bu sorunu çözmek adına Ostia'nın daha iç kısmına yeni bir liman inşa ettirmiştir. Ayrıca bu liman çevresine büyük tahıl ambarları da yapılarak, depolama kapasitesi artırılmış ve tahıl tedarik zincirinde daha fazla güvenlik sağlanmıştır.[22]

Pek çok kaynak belge, tahıl taşıyan gemi mürettebatının, yüklerini teslim etmek üzere Ostia'ya ulaştıklarında genellikle en iyi yelken sezonunun ortasında yaklaşık on beş gün kadar beklediklerini göstermektedir. Bu bekleme süresi, teslimat sürecinin karmaşıklığı ve liman yoğunluğu ile doğrudan ilişkilidir. Devlet için tahıl taşıyan her geminin kaptanına, taşınan tahılın kalitesini onaylayan resmi bir belge verilirdi. Bu belge, Ostia'ya varıldığında *Annona* Valisi'ne sunulmak zorundaydı. Ayrıca, Ostia veya Portus limanlarına yanaşan her geminin kaptanı, liman yetkilisinden yanaşma izni alabilmek için geminin kimlik bilgilerini ibraz etmek zorundaydı.[23] Kamu idaresi, tahıl alımı yapan tüccarlar veya üçüncü şahısların erişimine açık bilgi sağlamak amacıyla, tahıl kargolarıyla ilgili ayrıntıları belgeleyen bir makbuz sistemi geliştirmişti. Bu makbuzlar, kargonun sahibi ve alıcısı, tahılın hasat yılı ile ürünün kalitesi hakkında bilgiler içeriyordu. Bu sistem, aynı zamanda tahılın çalınmasını veya kaybolmasını da zorlaştıran bir güvenlik mekanizması işlevi görüyordu. Söz konusu belgeler üç nüsha olarak hazırlanıyor ve her biri farklı ofislere gönderilerek kayıt altına alınıyordu.[24]

Limanlarda görev yapan meslek guruplarının bağlı bulunduğu loncalar, özellikle Ostia'da, ahlaki tehlikelere karşı önemli bir kurumsal denetim mekanizması işlevi görüyordu. Tahılla ilgili her işlem acentenin hile yapma ihtimalini artırdığı için, tüccarlar acentelerinin kendilerine emanet edilen tahıl miktarını eksiltmelerini önlemeye yönelik çeşitli yollar aramışlardır. Bu noktada loncalar, sistemin işleyişini denetleme ve güven ortamı sağlama açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Ostia Limanı'nda, tahıl tüccarlarını doğrudan ilgilendiren en az dört temel lonca bulunmaktaydı: Tahılı gemilerden boşaltan çuval taşıyıcıları, gelen ya da gönderilen tahılları tartan tahıl ölçümcüleri, tahılın Roma'ya taşınmasında kullanılan küçük nehir teknelerinin sahipleri olan nakliyeciler ve tahıl yüklü

[22] Rickman 1980, s. 264-268; Finley 2006, s. 239.
[23] Casson 1965, s. 31–33; Temin 2013, s. 107–108.
[24] Rickman 1980, s. 121–122; Temin 2013, s. 107.

mavnaları Roma'ya yönlendiren mavnacı loncası. Hatta suya düşen kargoları kurtarmakla görevli dalgıçlardan oluşan bir lonca dahi mevcuttu. Bu loncaların çoğunluğu vasıfsız işçilerden oluşuyordu. Lonca üyeleri kendi aralarında rekabet edebildikleri gibi, lonca dışından işçiler de zaman zaman bu görevlerde çalışabiliyorlardı. Ancak lonca mensupları arasında yolsuzluk ya da hırsızlık yapanlar cezalandırılıyor, bu da sistemin iç denetimini sağlıyordu. Üyelik yasal bir hak olmasa da, oğullar genellikle babalarının loncasına katılarak bu mesleği sürdürüyorlardı. Benzer şekilde azatlı köleler de özgürlüklerini kazandıkları ailelerin loncalarında çalışma imkânına sahipti. Loncaların üye sayıları hakkında elimizde yeterli veri bulunmamakla birlikte, sahip oldukları güçlü organizasyon yapısı, bu kurumlara üyeliği arzu edilir kılıyordu. Birçok loncanın kendine ait toplantı evleri ve tapınakları bulunmaktaydı. Ayrıca loncalar, toplumsal yaşamda da aktif bir rol üstleniyor, sivil hayata katkıda bulunuyorlardı. Loncalar aynı zamanda siyasi ve ekonomik nüfuz elde etmek amacıyla çeşitli düzeylerdeki *patronus*larla ilişki kuruyorlardı. Güçlü loncalar, örneğin nakliyeciler, senatör düzeyinde *patronus*larla bağlantı kurarken, daha küçük ve etkisiz loncalar saygın yerel erkekleri *patronus* olarak davet ediyorlardı. Bu tür ilişkiler, loncaların işlerliğini sürdürmeleri ve üyeleri adına haklarını korumaları açısından büyük önem taşıyordu.[25]

2. Mısır Tahıl Lojistiği

Mısır buğdayının başarısı, büyük ölçüde Nil Nehri'nin getirdiği verimli alüvyon ve sularına dayanıyordu. Bu sayede çok fazla buğday üretiyordu. MÖ 1. binyılda harman gerektirmeyen bir buğday türü üretilmeye başlanmış, Mısır'da Gernik buğdayının yerini alan T cinsi bir buğday türü üretilmiştir. Bu, ekmek ve makarna yapımında kullanılan sert, koyu renkli bir çıplak buğdaydı. Persler, Mısır'daki daha düşük kaliteli buğdayın yerine, Media'dan getirdikleri daha kaliteli bu buğday türünün ilk ekicileri olarak görülmektedirler. Ancak bu buğday türüne geçiş, tarımsal çeşitliliği azaltmış ve buğday üretiminde ters portföy etkisini artırmış gibi görünüyordu. Muhtemelen Mısır, tahıl ihracatına da Pers hâkimiyeti döneminde başlamıştır.[26] Bu harman gerektirmeyen buğday türü, Ptolemaioslar Dönemi'nde ciddi talep görmeye başlamıştır. Roma ile Mısır arasındaki ticari ilişkiler MÖ 273 yılına kadar uzanır. Bu dönemde Mısır, demir gibi İtalyan ürünlerine büyük ihtiyaç duyarken, karşılığında ihraç edebileceği çeşitli ürünlere sahipti. IV. Ptolemaios Philopator Dönemi'nde, (MÖ 221-203) Roma'nın Mısır'dan tahıl temin etmek amacıyla elçiler gönderdiği bilinmektedir. Görünüşe göre bu talepler olumlu karşılanmış olmalı ki, Philopator'a hediyeler gönderilmiştir.[27]

Josephus, Mısır'ın Roma'nın tahıl ihtiyacının yaklaşık üçte birini (dört ay boyunca Roma'yı besleyen buğday) karşıladığını ve bunun yıllık yetmiş ila yüz bin ton arasında bir miktara denk gelebileceğini ima eder.[28]

MÖ 191 yılında, V. Ptolemaios Epiphanes (MÖ 203-181) Roma'ya hem para hem

[25] Meiggs 1973, s. 311–336; Sirks 1991, s. 261; Kessler ve Temin 2007, s. 326–327; Temin 2013, s. 109–110.
[26] Manning 2024, s. 212; 290; Rostovtzeff 2024, s. 314.
[27] Polybios 9.44; Livius 27.4.
[28] Josephus BJ. 2.386.

de tahıl teklif eden bir elçilik heyeti göndermiş, ancak bu tekliflerin her ikisi de Roma tarafından kabul edilmemiştir. MÖ 168 yılında. IV. Antiokhos Epiphanes (MÖ 175-164) Mısır'ı istilasının ardından, gönüllü olarak ülkesine dönen IV. Ptolemaios Philometor, Roma'nın Perseus'a karşı Khalkis'te (Halkida) konuşlandırdığı birliklere bir tahıl kargosu göndermiştir. Bu jest, Philometor'un siyasi konumunu güçlendirmek ve müttefik kazanmak amacıyla yaptığı bir manevra olarak değerlendirilmektedir.[29] Pydna Savaşı'nın (MÖ 168) ardından da Mısır ile Roma arasındaki ticari ilişkiler yakın ve sürekli bir şekilde devam etmiştir. İskenderiye'ye İtalyan tüccarlar yerleşmiş, Delos Adası'nda ise Mısır ürünlerinin Roma'ya gönderilmesiyle ilgilenen başka tüccarlarla birlikte faaliyet göstermişlerdir.[30] Ptolemaios kralları zamanında özellikle buğday, Yunanistan'da hacmi büyük ve sürekli artan bir talep görmekteydi. O dönemde İtalya ve Sicilya'dan ithal edilen tahıl, Hellen pazarında nadiren bulunuyordu. Büyük İskender'den (MÖ 336-323) önce tahıl arzının başlıca kaynakları Trakya ve Karadeniz bozkırlarıydı; ancak bu kaynaklar sınırsız değildi. Tahıl üretimi yeterli yağışa bağlıydı ve Balkan Yarımadası ile Rusya'nın güneyinin Keltler ve Sarmatlar tarafından işgali, bu bölgelerdeki tahıl üretimi ve ihracatını büyük ölçüde aksatmıştır. Yunanistan pazarına düzenli ve büyük miktarda tahıl arzı sağlamak için, öncelikle Mısır'daki üretimin ve mahsul kalitesinin artırılması gerekiyordu. Bu amaçla sulama yaygınlaştırılmış ve geliştirilmiş, bataklıklar kurutulmuş, çölün kumluk ve taşlık sınırları düzenlenerek yeni tarım arazileri oluşturulmuştur.[31] Böylece artan üretim devlete önemli gelir sağlamış, bürokrasi ile özellikle Yeni Krallık döneminden itibaren askeri hizmetlerin finansmanında önemli bir araç olmuştur.[32]

Mısır'da tahıl, hasat edilir edilmez Nisan başından Haziran başına kadar eldeki her türlü araç, çoğunlukla yük hayvanları kullanılarak harman yerlerine taşınırdı. Harman ve savurma işlemlerinin ardından tahıl, yerel ambarlara nakledilirdi. Burada *sitolog*lar tarafından teslim alınan tahıl, Metropoleis'in daha büyük tahıl ambarlarına gönderilirdi. Bu ambarlarda tahıl ya tohumluk olarak depolanır ya da Nil Nehri üzerindeki limanlara sevk edilerek İskenderiye'ye gönderilirdi. Tahıl ambarları güneyden kuzeye doğru düzenli bir şekilde konumlanmıştı. Eşek veya deve kervanlarıyla tahıl, limanlara taşınır, orada çuvallara doldurularak büyük gemilere yüklenirdi.[33]

Tahıl üreticileri, tahıllarının limanlara ve İskenderiye'ye taşınması için muhtemelen belirli bir ücret öderdi. İskenderiye'deki tahıllar, özellikle kentin Neapolis ve Mercurium bölgelerindeki büyük tahıl ambarlarında, Roma'ya gönderilmek üzere Romalı yetkililerin denetiminde depolanıyordu. Bu işlemler karşılığında üç nüshalık makbuz düzenlenirdi. Tahılların gemide nasıl tutulduğu hakkında kesin bilgi olmasa da,

[29] Livius 36.4; OGIS 760.
[30] Casson 1954, s. 184-185.
[31] Rathbone 1983, s. 50; Rostovtzeff 2024, s. 314.
[32] Manning 2024, s. 213.
[33] Marcus Terentius Varro, tahılın muhafazasına ilişkin olarak, depolama mekânlarının yer seviyesinden yükseltilmiş olmasına özellikle vurgu yapar. Ayrıca bu alanların kuzey ve doğu yönlerinden gelen rüzgârlara açık olması gerektiğini belirtir. Varro'ya göre, depolama yerinin çevresinde rutubeti azaltacak sürekli bir hava akımının bulunması, tahılın uzun süre sağlıklı bir şekilde korunabilmesi açısından temel bir koşuldur. Bkz. Varro I.57.1.

şarap ve yağ taşıyan amforaların taşınma biçimi bazı gemi enkazlarından anlaşılmaktadır. Tahıl taşıma ise çok daha hassas bir süreçti; tahılların nemlenmemesi ve ıslanmaması büyük önem taşırdı. Nemlenen tahıl şişerek gemi plakalarının zarar görmesine yol açabilirdi. Bu nedenle depolanan tahıl, sintine suyundan uzak ve yeterince yüksek bir seviyede tutulmalıydı. Ayrıca geminin, yanlardan gelen dalgalara karşı su geçirmez kapaklarla donatılması gerekiyordu. Kargonun kaymasını ve geminin alabora olmasını önlemek için tüm gerekli önlemler alınırdı. Tahıl, akışkan ve hareketli bir ürün olduğu için çuvallara veya özel kaplara istiflenirdi. Ambar ya tamamen tahılla doldurulurdu ya da tahılın hareketini ve akışkanlığını azaltmak amacıyla ambar bölümlere ayrılarak taşınması sağlanırdı.[34]

Appianos'a göre, Pompeius'un Mısır'ı ablukası sonucunda Roma'da kıtlık yaşanmış, doğudaki tüccarlar Pompeius ve onun Sicilya üzerindeki kontrolünden korktukları için denize açılamamışlardır. Bu durum fiyatlarda büyük bir artışa yol açmıştır.[35]

3. Antik Roma'nın Rodos Tahıl Ticaretine Müdahalesi ve Sonuçları

Hellenistik dünyada uluslararası tahıl ticaretinin en önemli merkezi Rodos'tu. Bunun başlıca nedeni, Akdeniz'de stratejik bir coğrafi konuma sahip olmasıydı. Kiklad Adaları ile Küçük Asya kıyı kentlerine olan yakınlığı, âdeta ticarette ayrıcalıklı kılıyordu. Ayrıca Rodos, denizcilik işletmelerine yatırım yapmak için yeterli sermayeye sahip güçlü bankacılara sahipti. Deniz ticaretinde önemli bir rol oynayan Rodos, kendi bağlarından ve komşu bölgelerden elde edilen şarapları Mısır ve Karadeniz'e ihraç ederken, gemileri tahıl yüklü olarak geri dönüyordu. Özellikle Mısır tahıl ticareti büyük ölçüde Rodosluların kontrolündeydi. Karadeniz ve Mısır'dan gelen tahıl, Rodos üzerinden batıya doğru taşınıyordu.[36] Antik kaynaklara göre, MÖ 3. yüzyılın sonlarında Rodos'ta yaşanan yıkıcı bir depremin ardından III. Ptolemaios Euergetes (MÖ 246-221), Rodos'a otuz bin ton (yüz bin *artab*) hububat göndererek destek sağlamıştır.[37]

Karadeniz tahılının başlıca müşterileri Atina ile birlikte Hellen ve Küçük Asya kentleriydi. Atina, tahıl ihtiyacını karşılayacak yeterli tarım arazisine sahip olmadığı için, deniz ticaretine bağlı olarak tahıl ithal etmek zorundaydı. Bu durum, yüksek nakliye maliyetlerine katlanmak anlamına geliyordu; zira antik dünyada nakliye giderleri oldukça yüksekti. Arpaya göre daha avantajlı olan buğday ise, Hellenistik doğuda deniz ticaretinin başlıca tahılı olarak öne çıkıyordu. Delos da, Rodos kadar etkili olmasa da, tahıl pazarında önemli bir yere sahipti. Bu kentler zaman zaman tahıl satışının yanı sıra uygun koşullarda kredi imkânı da sağlamışlardır. Çünkü nakliyeyi sağlayan gemiler bu kentlere ait olduğundan, kredi faizinden vazgeçmek cazip bir tercih olabiliyordu. Özellikle Mısır tahılı, ağırlıklı olarak Rodos üzerinden batıya sevk edilmekteydi.[38]

---

[34] Rickman 1980, s. 264-265.
[35] Appianos BC. 5.67.
[36] Casson 1954, s. 170-176; Rathbone 1983, s. 46.
[37] Polybios 5.88-90.
[38] Casson 1954, s. 175-176.

Roma, Delos'ta bağımsız bir liman kurarak Rodos'u cezalandırdığında, Roma senatörleri tüccarların ekonomik faaliyetlerinin Delos'a kayacağını ve adanın bundan önemli ölçüde fayda sağlayacağını öngörüyordu.[39] Roma, MÖ 167/166 yıllarında Delos'u Atina kontrolü altında serbest liman haline getirmiştir. Ancak bu tarihten, Mısır'ın Augustus tarafından ele geçirilmesine kadar doğudaki tahıl ticareti hakkında bilgiler sınırlıdır. Yine de, bu dönemde Delos'un gerçek anlamda uluslararası bir ticaret merkezi haline gelerek refah seviyesinin arttığı bilinmektedir. Adada farklı tüccar topluluklarının kalıcı olarak yerleştiği görülür; özellikle Güney İtalyalı bankacı ve tüccarlar Delos'a gelerek anayurtlarına mal gönderip önemli servetler kazanmışlardır. Rodos ise geleneksel olarak yabancılara karşı pek dostane davranmamıştır. Delos'un serbest liman ilan edilmesinden on iki yıl sonra, Rodos senatosu liman gelirlerinin bir milyon drahmiden beş yüz bin drahmiye düştüğünü saygıyla bildirerek Roma'ya başvurmuştur. Bu durum, Rodos'un uzun süredir başarılı bir şekilde kontrol ettiği doğudaki tahıl ticaretinin büyük bir kısmını kaybettiğini göstermektedir. Aynı zamanda, liman gelirlerindeki bu düşüş, Rodos'un artık eskisi gibi denizlerde dolaşabilecek güçlü bir donanmayı finanse edecek yeterli mali kaynağa sahip olmadığını da ortaya koymaktadır.[40]

Akdeniz'in önemli adalarından biri olan Sicilya, MÖ 3. yüzyılda Roma eyaleti haline getirildikten sonra vergilerini ürün olarak vermeye başlamıştır. Böylece Roma kentinin ve ordusunun hububat ihtiyacının önemli bir kaynağı olmuştur. Polybios'a göre, MÖ 169 yılında Rodos, Roma senatosuna Sicilya'dan yaklaşık yüz elli bin kile tahıl almak için başvuruda bulunmuştur. Bu durum, Sicilya tahılının doğuya satışının açık olmadığını göstermektedir.[41] IV. Antiokhos Epiphanes, MÖ 169 yılında Mısır Ptolemaios ordusunu yenilgiye uğratarak Pelusium Limanı'nı ele geçirmiş, Memphis'te karargâh kurmuş ve İskenderiye'yi kuşatmıştır. Bu durum, muhtemelen Rodos'un tahıl tedariki için başka kaynaklar aramasının nedenlerini açıklamaktadır. Öte yandan Pontus bölgesi, yaşanan karışıklıklar ve savaşlar nedeniyle istikrarlı bir ticaret alanı olamamıştır. Bu nedenle Mısır, her zaman doğunun en önemli tahıl tedarikçisi olarak kalmıştır. MÖ 30 yılında Mısır, resmi olarak Roma'nın kontrolü altına girmiş ve imparatorluğun vazgeçilmez bir parçası haline gelerek Roma'nın temel tahıl kaynaklarından biri olmuştur. Mısır bu önemini daima korumuştur; İmparator Augustus Dönemi'nde Roma kentinin yıllık ihtiyacının üçte birini karşılamıştır. Daha sonraki dönemde İmparator Vespasianus (MS 69-79), rakipleriyle mücadelesinde Mısır ve İskenderiye'yi kontrolü altında tutarak, bu güçle Roma'yı açlık yoluyla boyun eğdirmeyi başarmıştır.[42]

Hellenistik Dönem'de Büyük İskender'den MÖ 2. yüzyılın ortalarına kadar Doğu Akdeniz tahıl ticaretinin kilit merkezi Rodos olmuştur. Tahılın büyük bir kısmını Mısır ve Karadeniz bölgesinden temin eden Rodos, bu ürünleri Küçük Asya kıyıları, Ege Adaları ve Hellen kentlerine dağıtmıştır. Ayrıca Delos'u, komşu adalara sevkiyat için uygun bir dağıtım noktası olarak kullanmıştır. Mısır'ın Roma tarafından ilhak

[39] Rathbone 1983, s. 46-47; Finley 2006, s. 184.
[40] Polybios 30.31.7; 30.31.10-12.
[41] Polybios 28.2.17.
[42] Casson 1954, s. 182-183.

edilmesinden sonra da Rodos, tahıl ticaretindeki önemini korumuştur.[43]

SONUÇ

Gıda tedariki, yalnızca ekonomik bir üretim, dağıtım ve ulaşım meselesi olmanın ötesinde, aynı zamanda toplumun siyasi ve sosyal yapılarıyla yakından bağlantılı karmaşık bir süreçtir. Antik kaynaklar da bu gerçeği sıkça vurgulamış, gıda tedarikinin sadece fiziki bir ihtiyaç değil, aynı zamanda sosyal düzenin, siyasi istikrarın ve iktidar ilişkilerinin temel bir unsuru olduğunu göstermiştir.

Roma'da gıda tedariki, özellikle tahıl dağıtımı, devletin merkezi bir rol üstlendiği, kamu kanallarının öncelikli kullanıldığı ve özel teşebbüsten vergi olarak alınan tahılların devlet yetkilileri aracılığıyla organize edildiği bir sistemle yürütülmüştür. Bu sistem, hem şehri beslemek hem de toplumsal huzuru sağlamak amacıyla güçlü bir bürokrasi ve denetim mekanizması gerektirmiştir. Tahılın bir kısmı doğrudan kamu piyasalarına sunulurken, önemli bir bölümü de tüccarlar ve fırıncılara satılarak piyasanın canlı tutulması sağlanmıştır. Böylece, hem devletin denetimi hem de özel sektörün ticari faaliyetleri arasında dengeli bir işbirliği kurulmuştur. Bu süreç, gıda tedarikinin sadece ekonomik değil, aynı zamanda politik bir araç olarak kullanıldığını da göstermektedir. Özellikle Roma'da tahıl dağıtımı, kentin nüfusunu kontrol altında tutmak, olası sosyal huzursuzlukları önlemek ve iktidarın meşruiyetini güçlendirmek için kritik öneme sahipti. Tahıl krizleri ya da kıtlıklar, sadece ekonomik sorunlar olarak kalmayıp, siyasi istikrarsızlık ve toplumsal çatışmaların da tetikleyicisi olabilmekteydi. Bu nedenle, antik toplumlarda gıda tedariki, hem yerel hem de imparatorluk çapında dikkatle planlanan, yönetilen ve korunan stratejik bir alandı.

Tahıl ticareti, Antik Roma'nın hem politik istikrarı hem de ekonomik sürdürülebilirliği için temel taşlarından biri olmuştur. Devletin bu alana yaptığı yatırımlar, Roma'nın uzun süreli büyümesinde ve halkın sadakatinin sağlanmasında kritik rol oynamıştır. Sonuç olarak, antik dönemde gıda tedariki sistemleri, toplumların ekonomik yapılarının yanı sıra siyasi otoritenin ve sosyal düzenin temel taşlarından biri olarak görülmeli; yalnızca üretim ve dağıtım değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin ve sosyal politikaların önemli bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

[43] Casson 1954, s. 187.

KAYNAKLAR

a. Antik Kaynaklar

Appianos 2016 — Appianos, *The Complete Works of Appian*, Delphi Classics, United Kingdom.

Cassius Dio 1955 — *Dio's Roman History IX*, Trans. Earnest Cary, Harvard University Press, Cambridge.

Herodian 1961 — Herodian of Antioch's, *History of The Empire From the Death of Marcus Aurelius to the Accession of Gordion III*, Trans. Edward C. Echols, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles.

Josephus 1981 — Flavius Josephus, *The Complete Works Of Josephus*, Trans. W. Whiston, Kregel Publications, A.M. Michigan.

Kitabı Mukaddes 2005 — Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.

Livius 2014 — Titus Livius, *The Complete Works of Livy*, Delphi Classics, United Kingdom.

OGIS = (*Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*)
= Bagnall ve Derow 2004 R. S. Bagnall ve P. Derow (Ed.), *The Hellenistic Period: Historical Sources in Translation*, Blackwell Publishing, Malden-Oxford.

Polybios 2014 — Polybios, *The Complete Works of Polybios*, Delphi Classics, United Kingdom.

Seneca 2018 — Lucius Annaeus Seneca, *Ahlak Mektupları*, T. Uzel (Çev.), Jaguar Kitap, İstanbul.

Strabon 2014 — Strabon, *The Geography of Strabo*, Trans. D. W. Roller, Cambridge University Press, Cambridge.

Suetonius 2008 — Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı*, F. Telatar - G. Özaktürk (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Varro 2017 — Marcus Terentius Varro, *The Complete Works of Varro*, Delphi Classics, United Kingdom.

Codex Theodosianus XIII.9. = (Imperatoris Theodosii Codex)
= https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Constitutiones/CTh13.html#6

Select Papyri 1.113. = (Non-literary Papyri)
= https://www.attalus.org/docs/select1/p113.html.

b. Modern Kaynaklar

Badian 1972 — Ernst Badian, *Publicans and Sinners*, Basil Blackwell, Oxford.

Casson 1954 — Lionel Casson, "The Grain Trade of the Hellenistic World", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 85, s. 168–187.

Casson 1968 — Lionel Casson, "Harbour and River Boats of Ancient Rome",

Journal of Roman Studies, 55, s. 31–39.

Cohen 1992 — Edward E. Cohen, *Athenian Economy and Society*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

De Souza 1999 — Philip de Souza, *Piracy in the Graeco- Roman World*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Erdkamp 2005 — Paul Erdkamp, *The Grain Market in the Roman Empire: A Social, Political and Economic Study*. Cambridge University Press, Cambridge-New York.

Finley 2006 — Moses I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, H. Palaz Erdemir (Çev.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Garnsey ve Saller 1987 — Peter Garnsey - Richard Saller, The Roman Empire: Economy, Society, and Culture, University of California Press, Berkeley.

Garnsey 1988 — Peter Garnsey, *Famine and Food Supply in the Graeco-Roman World: Responses to Risk and Crisis*, Cambridge University Press, Cambridge-New York.

Hopkins 1980 — Keith Hopkins, "Taxes and Trade in the Roman Empire (200 B.C.–A.D. 400)", *Journal of Roman Studies*, 70, s. 101–125.

Hopkins 1983 — Keith Hopkins, *Death and Renewal*, Cambridge University Press, Cambridge.

Kessler ve Temin 2007 — David Kessler - Peter Temin, "The Organization of the Grain Trade in the Early Roman Empire", *Economic History Review*, 60/2, s. 313–332.

Kurt ve Bulut 2018 — Mehmet Kurt - Esra Bulut, "Prehistorik Devirlerden Bizans Dönemi'ne Kadar Kapadokya Bölgesi'nde Tahıl Üretimi ve Depolanması Konusuna Genel Bir Bakış", *Archivum Anatolicum (Ar An)*, 12/2, s. 77-112.

Manning 2024 — Joseph G. Manning, *Açık Deniz*, T. Alkaç (Çev.), Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Meiggs 1973 — Russell Meigs, *Roman Ostia*, Clarendon Press, Oxford.

Rathbone 1983 — Dominic Rathbone, "The Grain Trade and Grain Shortages in the Hellenistic East", P. Garnsey ve C. R. Whittaker (Ed.), *Trade and Famine in Classical Antiquity*, The Cambridge Philological Society, Cambridge, s. 45-68.

Rickman 1980 — Geoffrey Edwin Rickman, "The Grain Trade Under The Roman Empire", *Memoirs of the American Academy in Rome*, 36, s. 261–275.

Rostovtzeff 2024 — Michael Rostovtzeff, *Hellenistik Dünyanın Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, *Birinci Cilt*, U. C. Ardal (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul.

Sirks 1991 — Boudawijn Sirks, *Food for Rome*, Gieben, Amsterdam.

Temin 2013 — Peter Temin, *The Roman Market Economy*, Princeton University Press, Princeton-Oxford.

Wolfe 1952 Ethyle R. Wolfe, "Transportation in Augustan Egypt", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 83, s. 80–99.

SUMMARY

In ancient Rome, the grain trade was a fundamental element of the state's economic, social, and political stability. Rome's rapidly growing population and expanding borders made grain a significant import commodity from the second century BC onward. During the Principate, there were approximately half a dozen major cities in the Mediterranean region with populations exceeding one hundred thousand. Rome, with a population of approximately one million, was the largest. Feeding such a large population could not be sustained solely by relying on local agricultural production. Therefore, a significant portion of Rome's food needs was met through imports. Primarily to meet the growing food needs of its growing cities, the Roman state established a large and extensive grain procurement and distribution system. It was operated through a controlled mechanism of both the state and private merchants (negotiatores). The grain trade in ancient Rome was predominantly conducted by three main social groups. At the highest level of this structure were the senators. This aristocratic class, Rome's largest landowners, also held substantial amounts of capital. Although legally restricted from direct trade, senators often played a role as secret partners in important economic activities. The more visible face of trade was dominated by members of the equites (horsemen) class and wealthy freed slaves. The equites were a social class that grew increasingly economically and politically powerful during the imperial era, often playing an active role in sectors such as trade and tax farms. Equites, who outnumbered senators, could sometimes become even wealthier. Their relative lack of legal and cultural constraints made them more flexible and influential in the business world. A significant portion of the grain was sourced from fertile regions such as Egypt, North Africa, and Sicily, which served as granaries for the Roman state. Wheat grown in the Nile Delta was transported from the port of Alexandria across the Mediterranean on large grain ships called navis frumentaria to the ports of Ostia or Puteoli. It was then transported to Rome via smaller ships via the Tiber River. To support this transportation, the state developed port facilities, built large warehouses, granted tax exemptions to sailors, and established a system called the annona to ensure the continuity of grain shipments. This trade network not only met food needs but also served as a political tool, as the Roman people's access to grain, particularly through the annona system, ensured public satisfaction and the continued authority of the state. The state ensured security of supply by strictly monitoring port infrastructure, storage facilities, and transportation systems. The Annona system became a crucial tool for state control, particularly from the reign of Emperor Augustus onward. The regular distribution of free or low-priced grain to the Roman population (frumentatio) played a crucial role in maintaining social peace. Thus, the grain trade transcended a mere economic activity and became a fundamental mechanism for

maintaining political stability and public order. The grain trade offered significant economic opportunities for private merchants and local administrators, but it also occasionally provoked corruption and controversy. Given the communication technologies of the time, no single merchant had instant and complete access to all information regarding the grain trade. However, merchants could access general market information through the Annona Prefect, a collective and public source of information. Furthermore, special connections with other merchants provided access to more specific and up-to-date information. This specialized exchange of information significantly reduced the risks inherent in trade. Close cooperation was fostered among merchants to access accurate information. Daily face-to-face meetings took place in small offices, particularly concentrated around the port, and these offices became centers of a lively circulation of information among merchants. In this environment, the close acquaintance of merchants both fostered trust and accelerated the flow of information. The Roman grain system was central to both economic and political power. From a logistical perspective, the grain trade demonstrated the Roman state's engineering and administrative capacity. Ports, warehouses (horrea), transportation systems, and provincial administration were key elements of this network. Through this system, the Roman state not only managed to feed the population of the metropolis but also strengthened central authority by establishing economic dependency within the provinces. Consequently, the ancient Roman grain trade was not merely an economic activity; it constituted a multifaceted system that shaped the state's administrative structure, social order, and integration with the Mediterranean world. This system formed the material basis of the Roman state's concept of bread and entertainment (panem et circenses) and became one of the most important pillars of its long-term stability.